

samostojnega zakona za arhivske dejavnosti. Delo pri pripravi novih arhivskih predpisov se je začelo že pred letom 1992. Prof. Žontar je bil od vsega začetka eden najaktivnejših pripravljavcev novega arhivskega zakona o arhivskem gradivu in arhivih, ki ga je sprejel državni zbor leta 1997, in tudi drugih podzakonskih aktov. Obenem pa je kot vodja »matične službe« in kot mentor posebno mlajše arhivske sodelavce intenzivno spodbujal k širjenju in poglobljanju arhivskih teoretičnih in praktičnih vprašanj. Tako se je na primer začela sistematična obdelava zgodovine sistema poslovanja s spisi v Sloveniji ne le za področje uprave, ampak tudi pravosodja. Rezultat teh prizadevanj je bil tudi Priročnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov od srede 18. stoletja do leta 1991 (izšel leta 1997). Vodil je tudi projekt z naslovom *Strukture institucij na Slovenskem* (končan leta 1996). Leta 1998 je izšla jubilatova znanstvena monografija z naslovom *»Strukture uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848«*.

Prof. Žontar, ki je bil že od šestdesetih let aktiven v mednarodnem arhivskem prostoru in od leta 1988 tudi član sekcije za šolanje pri mednarodnem arhivskem svetu – zastopal je t. i. Vzhodno Evropo – je bil posebno zaslužen za to, da je imela sekcija leta 1994 simpozij v Ljubljani. Pripravi in izvedbi simpozija z naslovom *»Spremembe v arhivskem šolanju kot posledica političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi«* je namenil veliko energije. Leta 1992 je ponovno postal glavni urednik revije *Arhivi*, ta pa je potem postopno doživela vsebinsko in oblikovno prenavo. Hkrati je nadaljeval raziskave s področja arhivistike, upravne, gospodarske in krajevne zgodovine.

Eno od zelo odmevnih del tega obdobja, ki poudarja pomen arhivov in arhivskega gradiva, katerega pobudnik in urednik je bil dr. Žontar, je bila monografija z naslovom *»Dokumenti Slovenstva«* (1994).

Četrto obdobje se je začelo z upokojitvijo. Leta 1999 se je upokojil, leta 2000 pa je prenehal tudi redno predavati na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Upokojitev ni pomenila, da jubilar ne bo še vedno aktiven na številnih področjih. Rezultat njegovega dela so številne poglobljene znanstvene razprave, ki se dotikajo od arhivistike do upravne in krajevne zgodovine. Tu pa naj omenimo le monografije: Stavbenik Josip Slavec ob stoti obletnici rojstva (2001) (skupaj z Majdo Žontar), *Arhivska veda v 20. stoletju* (2003), *Kaznovana podjetnost, kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc* (2005).

Profesorju Žontarju gre nedvomno mesto »prvega poklicnega strokovnjaka za moderno arhivistiko«, kot je že davno poudaril prof. Vilfan. Prof. Žontar, ki je odločilno vplival na utemeljitev slovenske arhivistike, obenem pa s širino svojih raziskav segel še na številna druga področja, je lahko ponosen na svoje delo. Za posebne dosežke v kulturi je leta 1984 prejel Župančičevo nagrado, kot priznanje za sodelovanje pri urejanju Kranjskih zbornikov pa leta 1985 veliko plaketo Občine Kranj. Leta 2002 je kot prvi prejel Aškerčevo nagrado za življenjsko delo v arhivistiki.

Prof. Jožeta Žontarja se ob njegovem jubileju s hvaležnostjo spominjamo in mu želimo še veliko zdravih in srečnih let.

Janez Kopač, Matevž Košir

In memoriam

Milan Bizjak, začetnik in utemeljitelj računalniške obdelave arhivskega gradiva v Sloveniji

Sredi marca 2012 smo se na kranjskem pokopališču mnogo prezgodaj poslovili od Milana Bizjaka (1948–2012), še ne tri leta upokojenega delavca Arhiva Republike Slovenije. Pred tremi leti smo proslavljali njegovo šestdesetletnico in v glasilu Arhivskega društva in arhivov Slovenije *Arhivi*, letnik 31 (Ljubljana 2008, št. 1, str. 433 do 434), se mu je v imenu sodelavcev arhivski kolega Pavel Miklič zahvalil »za vso njegovo strokovno pomoč« in mu hkrati zaželel »še na mnogo leta«. V članku je jedrnat

naštel številne rezultate njegovega dela na področju računalniške obdelave arhivskega gradiva in informatizacije arhivske službe v Sloveniji, katere pionir in utemeljitelj je nedvomno bil. Za svoje delo pri razvoju arhivske informatike, še zlasti za izdelavo in uvedbo računalniškega programa Armida konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja v slovenske arhive (še) ni dobil ustreznega javnega priznanja ali nagrade, čeprav je bil dvakrat nominiran za Aškerčevo nagrado. Računalniški program Armida je v operacijskem sistemu DOS omogočal celovito računalniško podporo za delo v slovenskih arhivih in bil v praksi, predvsem v Arhivu RS, v uporabi še do leta 2009 za vodenje registra fondov in zbirk, uporabe arhivskega gradiva v arhivski čitalnici, popisovanje ar-



hivskega gradiva, zlasti filmskega, delovanje aplikacije Armi za dostop do datotek, ustvarjenih z Armido in nekaterimi drugimi programi.

Izredno slovesno smo sredi leta 2009 v Arhivu RS proslavljali Milanov odhod v pokoj in trdno upali, da bo še naprej sodeloval z Arhivom, predvsem dokončal računalniški projekt pretvorbe arhivskih popisov iz Armija v novo računalniško podatkovno zbirko ScopeArchiv ter sodeloval pri nadaljevanju skeniranja arhivskega gradiva zaradi varnosti in možnosti za uporabo arhivskega gradiva v digitalni obliki prek spletne strani. Tik pred dokončanjem projekta pa je zaradi hude bolezni omagal. Smrt je prezgodaj prekinila naše dolgoletno sodelovanje in njegovo arhivsko računalniško delo. Za vse nas nepričakovano in mnogo prezgodaj. Milan je bil eden tistih redkih arhivskih delavcev, na katere se je mogoče stoo odstotno opreti in zanesti, če je delo, nalogo ali projekt sprejel za »svojega«. Pri delu je bil izredno razmišljajoč in preudaren ter hkrati vztrajen, prodoren, pogosto tudi trmast, tega pa ni mogoče šteti za njegovo slabost. Vse, kar je obljubil, je tudi vedno izpolnil.

Milan je dosegel izjemne strokovne rezultate v arhivistiki in informatiki, pokazal je tehnično nadarjenost in znanje. Njegova šolska, poklicna in službena pot so bile zelo pestre in dokazujejo, da sposobni in ustvarjalni delavci v javni upravi, še posebej v državni,

niso cenjeni glede na znanje in plačani po rezultatih dela, temveč izključno glede na formalno izobrazbo in lojalnost. Leta 1967 je v Kovinarskem šolskem centru v Mariboru končal triletno poklicno kovinarsko šolo in opravil zaključni izpit za strugarja, nato pa poklicno gumarsko šolo v Kranju. Kasneje je ob delu sicer večkrat poskušal študirati. Dvakrat na Pedagoški akademiji v Ljubljani. V sedemdesetih letih je vpisal zgodovino in geografijo, v osemdesetih letih zgodovino in tehnični pouk, nazadnje pa je leta 1993 na Filozofski fakulteti v Ljubljani želel študirati zgodovino, vendar mu je Zgodovinski arhiv Ljubljana vlogo za šolnino in študijski dopust zavrnil.

V obdobju od leta 1969 do leta 1977 je najprej delal kot avtobusni sprevodnik pri ljubljanskem SAP-u, nato pa v kranjski Savi kot konfeksionar avtoplaščev. Novembra 1977 se je zaposlil kot arhivski pomočnik v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, ker naj bi bilo, kakor je napisal v prošnji, »delo v arhivu povezano z zgodovino in sodobnim življenjem«. Po dobrem letu je bil iz Ljubljane premeščen v enoto za Gorenjsko, v Kranj, tam pa je kot arhivski tehnik opravljal »arhivska tehnična dela in naloge« vse do konca septembra leta 1993. Strokovni izpit s področja arhivske dejavnosti za srednjo strokovno izobrazbo je v takratnem Arhivu SR Slovenije uspešno opravil konec decembra 1983 in na tej osnovi pridobil naziv arhivski tehnik. Na začetku novembra 1993 se je zaposlil v Arhivu Republike Slovenije in tam pridobival različne uradniške nazive, ki so morali ustrezati njegovi formalni izobrazbi. Najprej je bil strokovni sodelavec I za arhivski računalniški informacijski sistem (1993–1995), nato pa so sledili nazivi: strokovni sodelavec za fotografsko arhivsko gradivo (1995–1996), strokovni sodelavec za arhivski računalniški informacijski sistem (1996–1998) in arhivski tehnik za arhivski računalniški informacijski sistem (1998–2006). Z nazivom sistemski administrator V – za arhivski računalniški informacijski sistem v Sektorju za elektronske arhive ter računalniško podporo se je 15. julija 2009 upokojil. Malo prej (leta 2007) mu je inšpektorica za delo sicer priznala zadnji uradniški naziv za srednjo izobrazbo, onemogočila pa napredovanje v višji plačilni razred. To ga je zelo prizadelo.

Kot arhivski tehnik je leta 1986 v enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana za Gorenjsko začel klasični način strokovne obdelave, to je urejanje, vrednotenje, popisovanje in tehnično opremljanje arhivskih enot obsežnega in neurejenega arhivskega fonda Okrajnega ljudskega odbora v Radovljici (1945–1955, 81,2 tm). Namesto za prvotno delovodniško ureditev fonda se je kot zelo inovativen in razmišljajoč arhivski delavec odločil za razčlenitev fonda na podlagi enotnega klasifikacijskega načrta za razvrščanje gradiva državne uprave iz leta 1962, a ga brez računalniške podpore ne bi mogel obvladati. Kot prvi v Sloveniji se je odločil

za računalniško popisovanje arhivskega gradiva, najprej s pomočjo velikega računalnika nekdanje občine Kranj, nato pa v drugi polovici leta 1987 s pomočjo lastnega kompatibilnega računalnika PC AT. Z njim je v programu Dbase nadaljeval popisovanje, saj v Zgodovinskem arhivu Ljubljana tedaj še ni bilo ustrezne strojne in programske opreme. Računalniški popis OLO Radovljica z izbranimi elementi popisovanja (oznaka arhiva in občine, številka arhivske in tehnične enote, klasifikacijski znak za razvrščanje po vsebini, opis vsebine, obdobje gradiva ter krajevno in imensko kazalo pravnih ter fizičnih oseb), ki tedaj še niso bili določeni z mednarodnimi standardi za arhivsko popisovanje ISADG, temveč le okvirno s slovenskim Pravilnikom o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva iz leta 1988, je dokončal s programom ARMIDA. Arhivski popis OLO Radovljica štejemo za prvi slovenski računalniški arhivski popis, skupaj z izdelanimi kazali (deskriptorji).

Prav obvladovanje programskih orodij Dbase in Clipper v operacijskem sistemu DOS je Milan s pomočjo programerke Darije Mlakar omogočilo razvoj računalniške aplikacije za strokovno delo v arhivih. Ves razvoj računalniških programov je moral v letih od 1987. do 1993. opraviti kot zasebni podjetnik, saj za njegovo delo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana tedaj ni bilo niti posluha niti možnosti. Zato je leta 1989 ustanovil podjetje ARMIDA d. o. o., računalniški inženiring Kranj. Šele s prihodom v Arhiv Republike Slovenije leta 1993 je Milan s pomočjo informatičarke Darije Plevel in arhivista Adrijana Kopitarja začel uspešno razvijati informatizacijo arhivske službe. Skupaj so veliko truda in časa namenili razvoju, namestitvi in vzdrževanju računalniških programov, še posebej pa za izobraževanje slovenskih arhivskih delavcev v obliki predstavitev, tečajev in individualnega svetovanja oziroma vsakodnevne pomoči sodelavcem, še posebej pri popisovanju arhivskega gradiva s programom Armida.

Pri svojem delu je Milan združeval tehnično znanje informatike z odličnim poznavanjem arhivske stroke, pri tem pa je prekašal večino arhivistov. Konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let je tudi odločilno vplival na razvoj arhivske stroke v Sloveniji, saj je ta morala definirati strokovne zahteve oziroma strokovne osnove za računalniško programiranje, mednarodnih standardov za arhivsko popisovanje pa tedaj še ni bilo. V začetku leta 1988 je dal pobudo za določitev »računalniške zasnove parametrov registra fondov za SR Slovenijo« in marca 1988 jih je z njegovo pomočjo pripravila medarhivska delovna skupina v Mariboru (23 elementov registra). Junija 1988 je računalniški program za vodenje registra fondov in zbirke (operacijski sistem MS DOS, program Dbase 3) ponudil Arhivu SRS, ki je bil po

arhivskem zakonu zadolžen za vodenje, in začel vnašati podatke iz jugoslovanskega vodnika Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ - SR Slovenija. Do konca leta 1989 je vnesel podatke za več kot 7000 fondov in zbirke.

Uspešno izvedeni projekt, računalniško voden register po fondih in zbirkah slovenskih arhivov in vzporedno računalniško popisovanje arhivskega gradiva OLO Radovljica s programom Dbase, sta Milanu jeseni leta 1988 dala osnovo za razvoj računalniškega programa Armida za obvladovanje celotnega strokovnega dela v arhivih. Prvo zasnovo je predložil Arhivu SRS že oktobra 1988, prvo ponudbo za izdelavo programa pa februarja 1989. Avtorsko pogodbo o izdelavi, namestitvi in vzdrževanju računalniškega programa Armida za delo v vseh slovenskih arhivih sta Milan Bizjak in Darija Plevel podpisala z Arhivom SRS 1. avgusta 1989, financirala pa jo je takratna Kulturna skupnost Slovenije. Program je bil v obdobju od podpisa pogodbe do julija 1990 dokončan, takrat pa je Milan objavil tudi zelo izčrpen Priročnik o uporabi programskega paketa za delo v arhivih ARMIDA. Program je bil primerljiv s takratnimi arhivskimi računalniškimi programi v operacijskem sistemu DOS na kompatibilnih računalnikih AT. Po izjavah nemških arhivskih kolegov junija 1990 ob obisku v Stuttgartu je bil po strokovni zasnovi celo naprednejši kot nemška MIDOSA. Z njim je bilo mogoče voditi register fondov in zbirke ter druge evidence, evidenco varstva gradiva pred prevzemom v arhiv, strokovno obdelovati arhivsko gradivo v arhivu (popisovati zelo različne vrste gradiva, izdelovati popise, kazala, inventarje in arhivske vodnike), voditi uporabo arhivskega gradiva v čitalnici (podatki o uporabnikih, temah in uporabljenem gradivu), voditi statistiko in izdelovati različne izpise. Ob tem je imela Armida vsa orodja, potrebna za dostop do programa, vnos in posodabljanje in razvrščanje podatkov, oblikovanje datotek, iskanje podatkov oziroma dostop do njih, tiskanje datotek, administracijo programa itd. Program so leta 1991 začeli uporabljati tudi hrvaški državni arhivi.

Ključna za strokovno zasnovo Armide je bila Milanova zahteva, da arhivska stroka podrobneje definira elemente arhivskih evidenc in elemente popisovanja arhivskega gradiva. Tedanji slovenski pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva iz leta 1988 in drugi podzakonski akti iz osemdesetih let so bili dokaj okvirni. Oktobra leta 1990 je Milan s sodelovanjem dr. Eme Umek in podpisanega za potrebe Armide izbral Elemente popisovanja arhivskega gradiva z računalnikom (PC), ki jih je pripravila dr. Umkova za popisovanje spisov, listin, načrtov, zemljevidov, kart, letakov, plakatov, tiskov, filmov, fotografij, muzikalij, zvočnih zapisov, risb, rokopisnih knjig in kartotek.

Elementi popisovanja, ki so nastali prav na Milanovo pobudo in z njegovim sodelovanjem, žal niso nikjer objavljeni, razen v že omenjenem priročniku, saj po številu vrst gradiva in naboru elementov popisovanja daleč presegajo mednarodne standarde za popisovanje arhivskega gradiva in elemente popisovanja iz sedaj veljavne uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva iz leta 2006. Armida po obsegu, globini in razčlenjenosti elementov strokovnega dela v slovenskih arhivih daleč prekaša tudi sedanji švicarski računalniški program ScopeArchiv, razen seveda modula za posredovanje podatkov in slik dokumentov prek spleta. Žal nam je lahko, da konec devetdesetih let strokovne zasnove Armide nismo uporabili za razvoj programa InfoArh (operacijski sistem Windows), in je prav zato, ker ni bila poznana in so jo nekateri mlajši arhivisti informatiki podcenjevali po petih letih razvoja doživela polom, tako da je bil kupljen po strokovni zasnovi manj zahtevni ter slovenski arhivistiki manj prilagojeni švicarski program ScopeArchiv.

Program Armida je bil instaliran v vse slovenske arhive, uporabljali ga niso le v Pokrajinskem arhivu Maribor, ki je Milanove projekte nenehno kritiziral in favoriziral druge programe, ki pa niso dali vidnih rezultatov. Z Armido je bilo v Arhivu RS v dvajsetletnem obdobju delovanja kljub operacijskemu sistemu DOS izdelanih prek 250 arhivskih popisov in inventarjev, ki so dostopni s pomočjo Milanovega programa Armis, od leta 2009 pa so večinoma preneseni v podatkovno zbirko ScopeArchiv in deloma dostopni tudi že prek spleta.

Vse do leta 2009 je Milan v Arhivu RS z Armido vodil register fondov in zbirk, na podlagi katerega je bil leta 1999 objavljen Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva RS v treh zajetnih knjigah, naslednje leto pa tudi v elektronski obliki na CD-ju. Vodnik, pri katerem je Milan sodeloval tudi kot tehnični urednik in redaktor ter zagotavljal računalniško podporo, predstavlja temeljne rezultate štiridesetletnega strokovnega dela arhivistov več generacij. Brez Milanove Armide in skoraj desetletnega dela z njo prav gotovo (še) ne bi ugledal luči sveta. Register fondov in zbirk Armide je tudi osnova za register v podatkovni zbirki ScopeArchiv.

Po prihodu v Arhiv RS leta 1993 je Milan poleg Armide s programskim orodjem Dbase s pomočjo informatikov pripravil še nekaj aplikacij. Najpomembnejši je prav gotovo program za vnos podatkov o žrtvah vojnega nasilja, ob pomoči katerega so študentje od leta 1993 dalje v podatkovno zbirko vnašali podatke za več kot 210.000 žrtev, taboriščnikov, izseljencev, zapornikov, izgnancev, prisilno mobiliziranih v nemško vojsko, prisilnih delavcev, ukradenih otrok itd. S pomočjo programa, podatkovne zbirke in sodelavcev iz nekdanjega Arhiva za zgodovino delavskega gibanja (od leta 1992 dalje v sklopu Arhiva

RS) je Milan omogočil evidenco vlog in pravočasno izdajanje potrdil žrtvam vojnega nasilja. Potrdila je celo sam tiskal s pomočjo programa.

Milan je v življenju delal kot sprevednik, gumar, gradbenik, samostojni podjetnik, arhivski tehnik, arhivist, informatik, na koncu se je celo za šalo podpisal kot »diplomirani kovinostrugar«. Imel je različne nazive, različna delovna mesta, a to dolgoročno nič ne šteje, pomembno je opravljeno delo, ki ostane. To pa so Milanova ARMIDA in ARMI, arhivski informacijski sistem z več kot 250 arhivskimi računalniškimi popisi, register fondov in zbirk, Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva RS, podatkovna zbirka žrtev vojnega nasilja in več kot 95000 izstavljenih potrdil, skeniran franciscejski kataster in drugo arhivsko gradivo ter številni drugi projekti, pri katerih je sodeloval. Bil je nemiren, razmišljajoč in ustvarjalen. Vse projekte, ki jih je zasnoval, prevzel in vodil, je stoodstotno izpeljal s svojim »neformalnim« znanjem, iznajdljivostjo ter trdno in neomajno voljo. V arhivsko informatiko je bil dobesedno zaljubljen, saj ni bilo srečanja z njim, da ne bi razpravljal o njej. Arhivskim sodelavcem je bil vedno v strokovno pomoč in jim dajal nasvete pri popisovanju oziroma strokovni obdelavi arhivskega gradiva. To je bil še čas »arhivista«, ko smo arhivski sodelavci reševali večino strokovnih problemov in razvijali arhivsko stroko kar ob pivu v zakajenem ozračju gostinskih lokalov. Ideje pa smo potem na delovnih mestih tudi uresničevali. Milan je na področju informatizacije arhivske službe naredil daleč največ.

Vedno, ko sva se srečala, sem ga pozdravil z »Milan, živijo!«, on pa mi je odzdravil: »Kako, Lado?« In že je pogovor stekel o Armidi, Armiju, elementih popisovanja arhivskega gradiva, registru in Vodniku po fondih in zbirkah, o skeniranju map in spisov zemljiškega katastra, podatkovni zbirki žrtev vojnega nasilja, izstavljanju potrdil in drugih strokovnih arhivskih in računalniških temah ter projektih. Dokaj prizadeto, vendar mirno, je prenašal neuspešni petletni razvoj Infoarha v operacijskem sistemu Windows v obdobju od leta 2000 do leta 2004. Večkrat je tako kot večina arhivistov pripomnil: »Ja, saj bi lahko le strokovno zasnovo Armide uporabili in prenesli v nov program, namesto da projektna skupina ponovno odkriva Ameriko,« ni pa želel sodelovati. Rajše je od leta 1999 dalje sodeloval pri velikih projektih, pri skeniranju map in spisov franciscejskega in reambulnega zemljiškega katastra iz 19. stoletja, srednjeveških listin in rokopisov, plemiških in častnih diplom, zbirke likovnih del, grbov in pečatov, mikrofilmov Službe državne varnosti itd. Po nakupu švicarskega arhivskega programa za delo v arhivih Scope Archiv se je nekoliko pomiril, ker je videl, da je strokovna zasnova povsem enaka zasnovi Armide, zato je ob odhodu v pokoj z veseljem začel pretvarjati

datoteke Armide in drugih programov ter jih prenašati v podatkovno zbirko ScopeArchiv. Delo je skoraj dokončal.

Milana Bizjaka lahko imenujemo oče računalniške obdelave arhivske kulturne dediščine v slovenskih arhivih, saj je avtor prvega in edinega slovenskega

računalniškega programa ARMIDA za delo v arhivih. Z njim si je postavil spomenik kar sam.

*Vladimir Žumer,
Milanov prijatelj in dolgoletni arhivski sodelavec*